

ko do prezentacji poglądów Ojców, ale pozwalający wejść w ich sposób myślenia w kontekście historyczno-teologicznym, pokazujący także zaangażowanie duchowe Autora. J. Słomka dla zachowania przejrzystości i spójności tekstu zrezygnował z rozbijania go cytataми źródłowymi i odsyłania w przypisach do zbyt wielu tekstów patrystycznych i wykorzystanych opracowań. Ma to swoje dobre strony, ponieważ książka nie jest przeładowana aparatem naukowym, pozostawia jednak pewien niedosyt. Większa ilość odsyłaczy źródłowych byłaby potwierdzeniem stawianych tez oraz wskazaniem, gdzie konkretnie może odnaleźć rozwinięcie przedstawianych idei. Podejście J. Słomki tłumaczy jednak chęć zaprezentowania podręcznikowej, chociaż również osobistej, subiektywnej syntezy, w której nadmierne przypisy rozbijałyby tok głównej myśli. Jako opracowanie zamierzone w tym kształcie przez Autora, książka J. Słomki spełnia swoją rolę znakomicie. Stanie się ona z pewnością niezbędną pomocą dla teologów i laików, którzy zechcą uzyskać całościowy ogląd zjawiska duchowości wczesnochrześcijańskiej i poznać jej główne nurty, bez konieczności czytania opasłych tomów i trudu samodzielnego wydobywania z nich tego, co istotne.

ks. Mariusz Szram – Lublin, KUL

Wojciech STAWISZYŃSKI, *Bibliografia patrystyczna 1901-2016. Polskie tłumaczenia tekstów starochrześcijańskich pierwszego tysiąclecia*, Wydanie trzecie, rozszerzone, poprawione i zmienione, Tyniec – Kraków 2017, Wydawnictwo Benedyktynów, ss. 1098.

Pod koniec 2017 r. ukazało się, tym razem w tynieckim Wydawnictwie Benedyktynów, oczekiwane z dużym zainteresowaniem przez badaczy antyku chrześcijańskiego już trzecie, rozszerzone, poprawione i zmienione wydanie *Bibliografii patrystycznej (1901-2016)* polskich tłumaczeń tekstów starochrześcijańskich pierwszego tysiąclecia autorstwa znanego już od kilkunastu lat bibliografa patrystycznego mgra inż. Wojciecha Stawiszyńskiego. Zaznaczone zaś na jej karcie tytułowej i we wstępie „rozszerzenie” wydania polega nie tylko na dodaniu nowo powstałych jednostek bibliograficznych po ostatnim wydaniu (w I wydaniu 13209 rekordów, a w III wydaniu 21260 rekordów) i nowych pominiętych wcześniej haseł, ale także na dołączeniu do pięciu dotychczasowych części (I. Literatura grecka i łacińska; II. Inne literatury europejskie: irlandzka, staroangielska i starosłowiańska; III. Literatury orientalne: arabska, aramejska i hebrajska, etiopska, gruzińska, koptyjska, ormiańska, syryjska oraz teksty wschodnie: perskie, partyjskie i sogdyjskie; IV. Apokryfy Nowego i Starego Testamentu; V. Sobory i synody) dwóch nowych (choć w wyborze): VI. Pisma pisarzy pogańskich (dzieła powstałe w II-VI wieku, zwłaszcza filozoficzne, religijne i literackie, z zakresu rolnictwa, medycyny i wojskowości oraz źródła historyczne i dokumenty) i VII. Pisma pisarzy bizantyjskich VIII-XII wieku. Dodanie tych dwóch ostatnich czę-

ści ma, zdaniem Autora, „ułatwić poznanie środowiska, w jakim przyszło chrześcijaństwu istnieć, najpierw jako prześladowanej mniejszości, a później jako elementu dominującego”, a także „poznanie społeczeństwa w jego aktywności «nieteologicznej», ale stanowiącej dla owej teologicznej aktywności podglebie” (s. 7). Do nowości tego wydania należy także dodanie: szczegółowego spisu haseł z ich konkordancją numeracji wydania I, II i III (s. 1033-1063) oraz indeksu tłumaczy (s. 1065-1098). Całość poprzedzona jest dwoma wstępami do wydania III i I-II (s. 7-11) oraz wykazem skrótów, a wśród nich polskich tłumaczeniowych serii patrystycznych z wykazem treści poszczególnych tomów (s. 13-48). Wszystkie te cztery dodane części są wyjątkowo cenne, bo nie tylko ułatwiają korzystanie z opracowanej bibliografii, ale także (zwłaszcza cz. VI i VII) zbierając rozproszone w różnych publikacjach polskie przekłady autorów klasycznych i bizantyńskich niejako ją uzupełniają, dostarczając jej profitentom materiału do jej komentowania i zrozumienia.

Omawiana *Bibliografia* zawiera w sobie ponad 8000 (dokładnie 8051) nowych pozycji bibliograficznych w porównaniu z jej I. wydaniem, co niewątpliwie świadczy o dobrej kondycji polskiej patrystyki, reprezentowanej przez stosunkowo dużą liczbę duchownych i świeckich osób, wykształconych specjalistycznie w kraju lub za granicą w ostatnim pięćdziesięcioleciu (w latach 60-tych było ich zaledwie 4: ks. A. Bober SJ, ks. W. Eborowicz, ks. W. Kania, ks. Sz. Pieszczoł) i interesujących się czynnie oryginalnymi tekstami wczesnochrześcijańskimi. Sprzyjała temu także zapewne dobra koniunktura związana z powstaniem w 1969 r. Międzywydziałowego Zakładu Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL i organizowane przezeń coroczne ogólnopolskie (przeważnie dwudniowe) otwarte sympozja naukowe, obsadzenie i uaktywnienie katedr patrologii na ATK i KUL-u, erygowanie w 1977 r. (3 września) Sekcji Patrystycznej przy Komisji Episkopatu ds. Nauki Katolickiej i jej regularne, doroczne spotkania, powstanie kilku nowych tłumaczeniowych serii patrystycznych (jak np. PSP, ŻMT, ŻM, OŻ), powstanie w 1981 r. pierwszego polskiego czasopisma patrystycznego „Vox Patrum” publikującego regularnie drobne przekłady i bibliografie, co zachęcało do podejmowania działalności tłumaczeniowej. To wszystko sprawiło, że mamy dziś tak wiele patrystycznych prób i inicjatyw tłumaczeniowych w różnych krajowych i zagranicznych publikacjach naukowych, które w ostatnim czasie skrzętnie zbiera, opracowuje i co kilka lat publikuje w postaci opasłej *Bibliografii patrystycznej polskich tłumaczeń tekstów starochrześcijańskich* p. mgr inż. Wojciech Stawiszyński, za co serdecznie mu dziękujemy. Cenną i pożyteczną jest przy tym praktyka jednolitego podawania w języku łacińskim wszystkich tytułów poszczególnych pozycji bibliograficznych oraz ich numerów w *Clavisach (Patrum Graecorum, Latinorum, Apocryphorum Novi et Veteris Testamenti)* i *Bibliotek Hagiograficznych* (BHL, BHG), które ułatwiają nie tylko dotarcie do ich wydań krytycznych, ale i autentycznych.

Publikowana *Bibliografia* nie jest jednak pełną bibliografią patrystyczną, bo zawiera w sobie tylko jedną jej stronę – wykaz polskich przekładów pism autorów

wczesnochrześcijańskich w ostatnim stuleciu, a nie prezentuje studiów tego okresu z nimi związanych. Do opracowania pełnej retrospektywnej i aktualnej polskiej bibliografii antyku chrześcijańskiego zobowiązał się przed laty w swoim *Regulaminie* (paragraf 4) erygowany w maju 1969 r. Międzywydziałowy Zakład Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL. Jego założyciele (prof. L. Małunowiczówna i ks. prof. J.M. Szymusiak SJ) zdawali sobie sprawę, że nie można prowadzić poważnych studiów nad antykiem chrześcijańskim w Polsce bez uświadomienia sobie tego, co już na ten temat napisano. W związku z tym rozpoczęto przeszukiwanie przez odpłatne zajęcia zlecone polskich czasopism i publikacji od połowy XIX w. w bibliotekach w aspekcie pozycji związanych z antykiem chrześcijańskim (por. np. niektóre tego owoce publikowane w „Vox Patrum”: t. 19, s. 1007-1011 [„Elpis”]; t. 30, s. 537-540 [„Przewodnik Katolicki”]; t. 40, s. 665-678 [„Tygodnik Powszechny”]). W międzyczasie ukazała się (szkoda, że tak mało zauważana i odnotowywana) *Bibliografia polska do starożytnej historii Kościoła* w opracowaniu ks. T. Śliwy (zob. K.W. Bihlmeyer – H. Tühle, *Historia Kościoła*, t. 1: *Starożytność chrześcijańska*, tłum. ks. J. Klenowski, Warszawa 1971, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 427-441). Kilka lat później pojawił się pierwszy cenny owoc tego rodzaju działalności Zakładu w postaci opracowania i wydania dwuczęściowego 1-go tomu *Recepcji antyku chrześcijańskiego w Polsce (wiek XV-XVIII)*, cz. 1: *Autorzy i teksty*, Lublin 1978; cz. 2: *Problemy doktrynalne*, Lublin 1983, autorstwa J. Czerniatowicz i Cz. Mazura (byłego pracownika Zakładu). Opracowanie kolejnych, zagwarantowanych umową tomów, przerwała śmierć autorów, zebrane zaś i przekazane im również przez Zakład materiały, niestety bezpowrotnie zaginęły. Kontynuacji tego zadania próbował się później podjąć przybyły do Zakładu w roku 1980 pracownik ks. S. Longosz, który postanowił zebrać pełną polską bibliografię patrystyczną (przekłady, opracowania i prace dyplomowe) od 1890 r. do czasów sobie współczesnych. Pierwszym przejawem tego przedsięwzięcia było opublikowanie *Polskojęzycznej bibliografii antyku chrześcijańskiego 1895-1990* w alfabetycznym układzie autorów nowożytnych (głównie opracowania oraz serie tłumaczeniowe) w I. tomie drugiego wydania *Patrologii* ks. Szczepana Pieszczocho (Gniezno 1994, 201-280 + uzupełnienia s. I-XXIV). Również w krystalizującej się w Zakładzie strukturze „Vox Patrum” od początku przewidziano specjalny dział na różnego rodzaju *Bibliografie*, a od tomu 24 (1993) regularne coroczne bibliografie (również prac dyplomowych), zaś w tomach monotematycznych publikowane materiały poprzedzane były zawsze właściwą im obszerną międzynarodową bibliografią. Kolejnymi przejawami tejże działalności są także publikowane w nim pełne (przekłady i studia) polskie bibliografie poszczególnych Ojców Kościoła (według tego schematu planowano opracowanie całej polskiej bibliografii patrystycznej), jak: *Św. Ambroży w polskich studiach* (VoxP t. 34-35, s. 575-606), *Św. Augustyn w polskich studiach* (t. 44-45, s. 521-623), *Św. Grzegorz Wielki w polskich studiach* (t. 46-47, s. 705-714), a wcześniej: *Św. Bazyli Wielki* (t. 3, s. 465-492), *Św. Benedykt Opat* (t. 2, s. 30-46), *Klemens Aleksandryjski* (t. 2, s. 51-59), *Św. Mikołaj z Myry* (t. 38, s. 687-702), *Orozsusz* (t. 46, s. 715-725), *Didache* (t. 4, s. 665-693).

Można zasadnie przypuszczać, że i tego rodzaju bibliograficzna działalność Zakładu Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL mogła zainspirować p. mgra inż. W. Stawiszyńskiego, który choć nie jest z wykształcenia patrologiem, zainteresował się pismami Ojców Kościoła i podaje nam do rąk wypracowany zmusną, benedyktyńską pracą monumentalny cenny owoc interesowania się ich wypowiedziami w ostatnim stuleciu, za co mu wszyscy badacze antyku chrześcijańskiego jesteśmy bardzo wdzięczni, tym bardziej, że obiecuje dalszą kontynuację swej cennej i wspaniałej działalności.

ks. Stanisław Longosz – Lublin

Wojciech STAWISZYŃSKI, *Bibliografia patrystyczna 1901-2016. Polskie tłumaczenia tekstów starochrześcijańskich pierwszego tysiąclecia*, Wydanie trzecie, rozszerzone, poprawione i zmienione, Tyniec – Kraków 2017, Wydawnictwo Benedyktynów, ss. 1098.

Z wielką radością należy odnotować, iż w połowie grudnia 2017 roku, nakładem Wydawnictwa Benedyktynów w Tyńcu, ukazało się „wydanie trzecie, rozszerzone, poprawione i zmienione” *Bibliografii patrystycznej* autorstwa mgra inż. Wojciecha Stawiszyńskiego. Autor, od publikacji w 2005 roku poprzedniej „wersji” bibliografii (*Bibliografia patrystyczna 1901-2004. Polskie tłumaczenia tekstów starochrześcijańskich pierwszego tysiąclecia*, Kraków 2005, Wydawnictwo Homini, ss. 617), nieustannie – w miarę jak stopniowo przybywało polskich przekładów tekstów wczesnochrześcijańskich – uzupełniał ją i jednocześnie poprawiał oraz weryfikował zgromadzony wcześniej materiał. Dzięki temu oddana kilka miesięcy temu do rąk Czytelników *Bibliografia patrystyczna* jest – nie zawaham się tego powiedzieć – kompletna, gdyż już sama objętość publikacji (1098 stron) świadczy o drobiazgowej wręcz dokładności, z jaką Autor gromadził materiał zamieszczony w omawianej bibliografii. Nie jest trudno zauważyć, że cel recenzowanej publikacji jest czysto praktyczny. Autorowi chodziło o to, aby dostarczyć polskiemu Czytelnikowi wygodne i kompetentne narzędzie, umożliwiające błyskawiczne sprawdzenie, czy dane dzieło (lub nawet jego fragment) starochrześcijańskiego pisarza zostało opublikowane w przekładzie polskim. A ponieważ polskich tłumaczeń pism starożytnych autorów chrześcijańskich (i nie tylko) w ostatnim czasie ukazują się dość dużo, to pomysł ogłoszenia drukiem trzeciego wydania *Bibliografii patrystycznej* należy uznać za trafiony i wielce pożyteczny!

Zasadniczy korpus omawianej pracy poprzedzony jest *Spisem treści* (s. 5) i dwoma wstępami (*Wstęp do III wydania*, s. 7-8 i *Wstęp do wydania I i II*, s. 9-11) oraz *Wykazem skrótów* (s. 13-48). Składa się on z siedmiu części: I. *Literatura grecka i łacińska* (s. 49-806; numery 1-17790); II. *Inne Literatury europejskie* (s. 807-816, numery 17791-17960): 1. *Literatura irlandzka* (s. 807-808, numery 17791-17851), 2. *Literatura staroangielska* (s. 808-809, numery 17852-17857),